

**ИКОНОМГЕОГРАФСКИ АСПЕКТИ НА СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА
ИКОНОМИЧЕСКА ИНТЕГРАЦИЯ**

Стефан Карастоянов

Бурното развитие на научно-техническата революция постави на разрешаване пред страните на СИВ редица сложни организационни, технически, производствени и социални проблеми. В условията на невероятно високите темпове на интернационализация на стопанския живот решаването на частните задачи на социалистическото обществено производство до голяма степен зависи от успешното решаване на общите проблеми в развитието на световната социалистическа система. Не случайно Л. И. Брежнев окачестви курса на социалистическата икономическа интеграция като „нов и сложен“. Необходимостта от социалистическата икономическа интеграция е предопределена от обективните процеси в развитието на интернационалния характер на производителните сили. Интеграцията предполага формирането на високоефективна структура на национално производство на основата на дълбоки и устойчиви връзки със страните — членки на СИВ, в областта на икономиката, науката и техниката. Още В. И. Ленин писа, че „социализмът, като организира производство без класов гнет, обезпечава благосъстоянието на всички в държавата . . . , облекчава и силно ускорява сближаването и сливането на нациите“ (В. И. Ленин, т. 23, стр. 318). Наред с това В. И. Ленин подчертава постепенността, продължителността на този исторически процес.

Като задача номер едно на бъдещето на страните — членки на СИВ, е създаването на система на единно производство и единно разпределение на материалните блага. Естествено това не може да бъде осъществено в кратък срок. Степента на интернационализация на производството, задълбочаването на международното разделение на труда, повишаване равнището на обобществяване на средствата за производство постепенно ще доведе до преодоляване държавната обособеност на социалистическото стопанство. Въпреки че социалистическата интеграция и интернационализация на производството са взаимно обусловени и взаимно свързани, тези понятия не се отъждествяват. Качествените особености на интеграцията дават основание тя да бъде разглеждана като висш стадий на интернационализацията на производството.

Икономическата география, която изучава най-ефективните пътища и форми на териториалното разпределение на обществения труд, разположението на производството, икономическата структура на отделните райони и оптималните териториални пропорции на икономическото развитие, в същност има най-голямо основание да се счита, че е в състояние (поради комплексния характер на икономгеографските изследвания) най-правилно, най-ефективно да реши редица проблеми на териториалната организация на общественото производство. Естествено възниква въпросът, каква е ролята на икономическата география в решаването на сложните интеграционни процеси? Този въпрос възниква, след като съвременната икономическа география вече е практически приложна, конструктивна наука. Преди всичко трябва да подчертаем, че всеки производствен проблем има ярко изразен териториален аспект. Всяка производствена интеграция неизбежно засяга в една или друга степен проблема за разположение на производството, междурайонните и международните икономически връзки. Според П. М. Алапиев (1971 г.) териториалният аспект на икономическата интеграция изисква научен икономгеографски анализ.

Очевидно и задачите, стоящи за разрешаване пред икономическата география, трябва да придобият нов аспект. При решаването на най-важните икономически проблеми следва да се отчете новата обстановка, в която се развива националният производствен комплекс. Не може и да става дума за съществуването на този комплекс самостоятелно, без неговото най-активно участие в международното социалистическо разделение на труда. Отделният национален производствен комплекс следва да се разглежда като елемент на интернационалния стопански комплекс, който по същество представлява в по-малка или в по-голяма степен завършена икономическа система от взаимно свързващи се и взаимно допълнящи се национални народностопански комплекси, подчинени на международен план.

Опитът, натрупан от страните — членки на СИВ, показва висока ефективност на взаимно съгласуваните и планирани за дълъг период мероприятия за развитие на отраслите на народното стопанство, за сближаването и приспособяването на икономическите структури на отделните социалистически страни. Тази ефективност се определя не само от използването на предимствата на международното социалистическо разделение на труда, но и от формирането на принципно нови форми на сътрудничество между страните на СИВ. Тези форми са резултат на по-нататъшното задълбочаване и усъвършенстване на икономическата интеграция и широкото използване на постиженията на научно-техническата революция. Ако се разглежда образуването на международните стопански организации като степен на интернационализация на отделните елементи на производителните сили, задачата на икономическата

е да маркира най-рационалното териториално разположение на съвместните им предприятия, както и на специализираните национални предприятия. За да може това да стане, трябва да има задълбочени икономгеографски изследвания за географското положение на страните — членки на СИВ, на природните им условия и ресурси, на влиянието на последните върху териториалната организация на стопанството.

Трябва да се има пред вид и специфичността на развитие на националния народностопански комплекс в отделната социалистическа страна и неговото комплексно развитие. Същността на комплексността се заключава не толкова в универсалността на производството и самообезпечеността на отделните страни, а в хармоничното съчетание на отраслите, в създаването на национални междоотраслови пропорции, както и в най-правилното използване на тези производствени и природни ресурси, с които разполага всяка една от социалистическите страни — членки на СИВ.

Същността на икономгеографските аспекти за задълбочаване на интеграционните процеси в страните — членки на СИВ, се състои в това, че се набелязва постоянен преход към планомерно формиране на единна териториална структура на стопанството, в усиляване на влиянието на международното социалистическо разделение на труда върху развитието на териториалната структура на националните стопанства, във взаимна адаптация на националните териториални структури. Интензивните интеграционни процеси и особено тези, които съществено влияят на разположението на производството, обхващат обширна територия в Източна, Югоизточна и Централна Европа, която можем да наречем „интеграционен район“. В този район са включени всички социалистически страни в Европа — ЧССР, ПНР, УНР, НРБ, СРР и европейските части на СССР.

Особено важно е изучаването на проблемата за взаимосвързаността на икономгеографското положение и териториалната структура на страните — членки на СИВ. Степента на зависимост на икономгеографското положение върху териториалната структура се определя от това, в каква степен икономгеографското положение влияе върху международното социалистическо разделение на труда и на стопанските структури на страните. Съседството между две социалистически страни сега добива ново значение и ново съдържание. Става възможно постепенното смекчаване на отрицателните последици от неравномерното териториално разположение на най-важните природни ресурси и най-ефективното съвместно използване на намиращите се в една или друга страна огромни източници на енергия, суровини и други ресурси за задоволяване потребностите на другите социалистически страни. Икономгеографският смисъл на съседството се заключава и в това, че е възможно непосредствено взаимодействие на приграничните райони, а чрез тях и на териториалната структура на страните — членки на СИВ. Създа-

ват се благоприятни възможности за широко развитие на сътрудничеството в областта на транзита и формиране на важни елементи на международната инфраструктура.

Географската цялост на интеграционния район е решаваща предпоставка за създаването на високоефективна международна транспортна система, в която влизат железопътните, шосейните и водните магистрали, високоволтовите електропроводници, тръбопроводите и др. В района се разкриват възможности за рационално съвместно използване на големите речни артерии, които са в пределите или близо до границата на няколко държави — Дунав, Висла, Одра. От особено значение за социалистическата икономическа интеграция е географското положение на СССР по отношение на другите социалистически страни. Географски СССР е „широко разкрит“ към тях посредством черноморското и балтийското крайбрежие и простиращата се между тях обширна равнинна територия. СССР граничи непосредствено с четири от страните — членки на СИВ — ПНР, УНР, ЧССР, СРР, и чрез тях има достъп по суша до останалите три — НРБ, ГДР, СФРЮ, с които е свързана посредством морски път и с р. Дунав. Високата степен на приграничност е предопределена от близкото съседство на страните — членки на СИВ, от неголемия им размер и малката им „дълбочина“ на територията (без СССР).

При анализа на взаиморазположението на тези страни е необходима оценка с оглед на взаимодопълняемостта в икономиката с оглед на различията в природните и трудовите ресурси, характер на производителните сили. Възможността за висока взаимодопълняемост на ПНР, ЧССР, ГДР се засилва главно от факта, че техните териториални структури са обърнати една към друга със своите основни ядра. Не е такава картината при южните социалистически страни, където условията за взаимодопълняемост са сравнително по-малки. В условията на социалистическата икономическа интеграция икономгеографското положение придобива нови допълнителни свойства — компенсационност (Маергойз, 1974). Това означава, че се открива възможност за много по-гъвкаво маневриране на териториалните отношения в много по-обширен пространствен диапазон. Социалистическата икономическа интеграция позволява широко реализиране компенсационността на икономгеографското положение за съкращаване пробезите на товари с еднакви или взаимодопълващи се видове продукция. Международните компенсационни операции са особено важни за неголемите страни, защото необходимостта от транзита за тях е твърде чувствителна, а в пределите за неголяма територия има сравнително малко възможности за избор на район с експортно производство. Така например Полша би могла да изнася въглища от новия Люблински басейн за приграничните, бедни на каменни въглища съветски райони, вместо да изнася тези въглища в Япония. От своя страна Съветският съюз

компенсира с износ на въглища за Япония от Южнокурския каменновъглен район. Използването на компенсационността е един от стимулите за стопанското развитие на приграничните райони.

Приграничните райони и особено тези, които пресичат транспортните артерии (обслужващи външноикономическите връзки), могат в хода на икономическото взаимодействие да придобият свойства на контактна зона (Маергойз, 1974). Зоните на контакти са различни в райони с развита промишленост и в райони, където тя се създава. Контактните зони са съсредоточени в пределите на стопанските пояси на три от европейските социалистически страни, там, където те се свързват със СССР. Особен интерес представлява свързването на ареала на изостаналите в миналото периферни райони на СССР, ПНР, ЧССР, УНР, СРР и НРБ, които имат много изгодни предпоставки да станат мощни индустриални зони. Взаимосвързаните стари индустриални райони, новите зони на контакт и приморските пристанищни комплекси са от съществено значение за оптимизирането и взаимното приспособление на териториалната структура на европейските страни — членки на СИВ. Развитие на международната специализация и кооперирането в областта на машиностроенето и другите отрасли биха отстранили ненужния паралелизъм в производството на продукцията, биха повишили ефективността на капиталовложенията, както и осигуряването на най-пълното използване на производствените мощности. Изключително благоприятни възможности в това отношение се разкриват между България и северната ѝ съседка Румъния. Река Дунав е своеобразна „ос на сближение“ между двете страни. Не може обаче да се каже, че всички тези възможности се използват. Съвместното използване на ресурсите на голямата река значително би активизирало приграничните наши и румънски райони.

Фактът, че почти цялото южно крайбрежие на Балтийско море принадлежи на социалистическите страни, облекчава връзките между СССР, Полша, ГДР. Черноморските пристанища Одеса—Иличовск и Новоросийск са своеобразен „морски мост“ за снабдяване на България и Румъния с различни видове суровини и топливо. Близостта на страните — членки на СИВ, до най-важните бази на съветската тежка промишленост — Донбас, Приднепровието, Приазовието, Центърът, до находищата на желязна руда в Кривой рог и Курската магнитна аномалия, както и до нефта във Волго-Уралския район, несъмнено играе и ще играе голяма роля за засилване на интеграционните процеси. Интеграцията със СССР е географски предиспонирана необходимост.

Ярък пример за въздействието на международното социалистическото разделение на труда върху формирането на териториалната и отраслова структура на промишлеността е създаването на международния нефтопровод „Дружба“. Тази транспортна система, по която годишно минават десетки милиона тона нефт (за 13 години

от създаването ѝ през нея са преминали над 300 млн. т за страните-членки на СИВ, от Съветския съюз), оказва и продължава да оказва въздействие върху разположението на основни ключови обекти по нефтопреработващата промишленост в СССР, Полша, ГДР, ЧССР и УНР. От своя страна тези огромни комбинати влияят върху разположението на много съпътстващи ги или базиращи се на тяхната продукция производства.

Подобни териториални връзки се осъществяват в областта на голямата химия. Съвместните усилия на социалистическите страни в строителството на огромни етиленови съоръжения и кооперирането в доставката на етилен и пропилен станаха обективна необходимост, тъй като те водят до голяма икономия на време и средства. В бъдеще в зависимост от задълбочаването на интеграционните процеси възможно е и да се премине към строителство с обединените усилия на страните от СИВ на съвместни нефтохимически комплекси с оптимални размери за производство. Най-рационално е тези комплекси да бъдат разположени в близост до суровинните ресурси, от една страна, а, от друга, по крайбрежията и големите речни артерии.

Въздействието на интеграцията се проявява и върху формирането на териториалната структура на черната металургия. Черната металургия на страните — членки на СИВ, разчита предимно на внос на висококачествена желязна руда предимно от Криворог. Най-добра илюстрация на този факт са металургичните заводи в Кошице (ЧССР), Нова Хута (Полша), Галац (Румъния), Дунауйварош (Унгария), завода „Ост“ в ГДР. Само за 15 години, от 1955 до 1970 г., СССР е доставил на европейските социалистически страни 200 млн. т желязна руда. С цел да се съкратят някои транспортни разходи се предвижда в областта на Курската магнитна аномалия построяването на голям металургичен завод с мощност 12 млн. т. Повечето от страните — членки на СИВ, са се съгласили да инвестират строежа. Някои, като България например, участвуват и с трудови ресурси (Лебединския обогатителен комбинат).

Все повече нараства значението на р. Дунав. Голямата речна артерия се явява като своеобразна „интеграционна ос“, около която са разположени крупни предприятия на европейските социалистически страни, като металургичните заводи в Дунауйварош, Смедрево, Галац, нефтопреработвателните заводи в Братислава, Сазхломбат, Нови сад, Панчево, атомните централи в Пакш и Козлудуй. Само по долното течение на р. Дунав са разположени такива нови центрове на химията като Прахово, Видин, Свищов, Турция, Мъгуреле.

Влиянието на социалистическата икономическа интеграция върху развитието и разположението на производителните сили се откроява не само върху европейската част на СССР, но и върху източните му части, където се изграждат големи промишлени обекти

с участието на заинтересуваните страни — членки на СИВ, като завода за жълт фосфор в Каратау (Казахстан), целулозно-хартиения комбинат в Уст-Илимск. За регулиране енергийния баланс в европейската част на СССР през 1973 г. влезе в действие мощният магистрален нефтепровод Сомотлор — Уст—Балик—Курган—Уфа—Алметиевск и по този начин нефтът от Западен Сибир постъпва в нефтепровода „Дружба“. Споменатите по-горе строежи, както и строителството на мощен газопровод от Оренбург до другите страни, разширяването и създаването на нови големи обекти за добиване на каменни въглища и мед в Полша, на боксити, глинозем в Унгария и Югославия, на каменна сол и въз основа на нея на содови продукти в България, както и тясното сътрудничество в областта на автомобилната промишленост и редица други имат голямо значение за формирането на териториалната структура на народно-стопанските комплекси в социалистическите страни. Оптимизацията на ТС на отделните национални стопанства може да се осъществи главно в рамките на *единен план за обществено-икономическо развитие на страните — членки на СИВ*, и в частност в рамките на териториален план.

Анализът на въздействието на социалистическата икономическа интеграция върху развитието и териториалното разположение на производителните сили е първостепенна задача за икономическата география. Това е така, защото чрез икономикогеографския анализ се тига до вземане на решения, които в перспектива ще съдействуват за постигане на много по-високо ниво на производителността на обществения труд.

ЛИТЕРАТУРА

- Ленин, В. И., Поли. собр. соч., изд. 5, т. 23.
Алампиев, П. М., Социалистическая экономическая интеграция как экономико-географская проблема — Серия географическая, № 3, 1971 г.
Географические проблемы социалистической экономической интеграции, Москва, 1971 г.
Маергойз, И. М., Пути изучения территориально-хозяйственных структур и экономико-географического положения европейских стран СЭВ в сб. Проблемы экономической географии социалистической зарубежной Европы, Вопросы географии, сб. 97, Москва, Мысль, 1974.
Максаковский, В. П., Топливная промышленность социалистических стран Европы, Москва, Недра, 1975 г.
Максаковский, В. П., Воздействие экономического сотрудничества на отраслевую и территориальную структуру хозяйства социалистических стран зарубежной Европы в сб. Проблемы экономической географии социалистической зарубежной Европы, Вопросы географии, сб. 97, Москва, Мысль, 1974 г.
Осьмова, М. И., Социалистическая экономическая интеграция и эффективность производства, М., Политиздат, 1975 г.
Осьмова, М. И., Формирование структур в промышленном производстве в условиях социалистической интеграции, изд. МГУ, 1975 г.

9. Региональные проблемы экономической интеграции СССР в системе стран СЭВ, М., Наука, 1975 г.
10. Пробст, А. Е., Территориальное планирование и экономическая география, Серия географическая, № 1, 1975 г.
11. Теория и практика социалистической интеграции, Москва, 1975 г.
21. Христов, Т., М. Бъчваров, Ст. Карастоянов—Географски приливания за икономическата интеграция между СССР и България, сб. Резюме от доклади на Втория конгрес на географите в България. София, 1973 г.
13. Христов, Т., География на промишлеността в България в условията на социалистическата икономическа интеграция. Проблеми на географията, София, 1975 г.

ECONOMIC GEOGRAPHY ASPECTS OF THE SOCIALIST ECONOMIC INTEGRATION

Stefan Karastojanov

Summary

The rapid development of the scientific and technical revolution have posed for solution to the number — countries of the Council for Mutual and Economic Assistance — CMEA a series of complex organisational, technical and social problems. A task number one in the future of the number—countries of the CMEA is the foundation of a system of a common production and a common distribution of material wealth.

The complexity of economic geography investigation gives us a reason to consider, that they are in a condition to resolve in the most correct and effective way series of problems of territorial organization of social production. The greatest role of economic geography is the solving of the production — territorial problems in the international economy complex.

The essence of economic geography aspects for extending integrational processes in the number — countries of the CMEA, consists in the fact that a permanent transition to a plan formation, of a common territorial structure of economy in strengthening the influence on labor division over the development of territorial structure of national economy.